

STANDARD – NEM STANDARD
VARIÁCIÓK EGY NYELV VÁLTOZATAIRA

STANDARD – NEM STANDARD VARIÁCIÓK EGY NYELV VÁLTOZATAIRA

Válogatás a 18. Élőnyelvi Konferencia
– Nyitra, 2014. szeptember 18–20. – előadásaiból
II.

Szerkesztette:

KOZMÁCS ISTVÁN
VANČO ILDIKÓ

A konferencia rendezéséhez és a kötet megjelenéséhez nyújtott
támogatásért köszönetet mondunk

a Magyar Tudományos Akadémia Domus Programjának



a Pallas Athéné Domus Concordiae Alapítványnak

PADOC

PALLAS ATHÉNÉ
DOMUS CONCORDIAE
ALAPÍTVÁNY

a Nyitrai Konstantin Filozófus Egyetem Közép-Európa Tanulmányok Karának



az Arany A. László Polgári Társulásnak

és

a Gramma Nyelvi Irodának



Szerkesztés © Kozmács István, Vančo Ildikó, 2016

© Szerzők, 2016

ISBN: 978 615 5428 52 4

KIADÓ: ANTOLÓGIA Kiadó és Nyomda Kft.
Tel.: 76/549-045, e-mail: antologia@lakitelek.hu

A BENYÚJTOTT KÉZIRATOKAT
ÉS E KÖTET CIKKEIT LEKTORÁLTÁK:

BEREGSZÁSZI ANIKÓ
BORBÉLY ANNA
CSERNICKÓ ISTVÁN
JUHÁSZ DEZSŐ
KOLLÁTH ANNA
KONTRA MIKLÓS
KOVÁCS MAGDOLNA
KOZMÁCS ISTVÁN
LAIHONEN, PETTERI
MENYHÁRT JÓZSEF
NÉMETH MIKLÓS
P. LAKATOS ILONA
PRESINSZKY KÁROLY
PUSZTAY JÁNOS
SALÁNKI ZSUZSA
SÁNDOR ANNA
SINKOVICS BALÁZS
SIPŐCZ KATALIN
SZABÓ PÉTER TAMÁS
SZABÓMIHÁLY GIZELLA
T. KÁROLYI MARGIT
VANČO ILDIKÓ

TARTALOM

Előszó	9
--------------	---

PLENÁRIS ELŐADÁS

Lanstyák István: Standardizálás	13
---------------------------------------	----

STANDARD VAGY STANDARDOK

Bauko János: Sztenderd és kétnyelvű tulajdonnév-használat.....	31
----------------------------------------------------------------	----

Büky László: Szókészleti elemek használati vonatkozásai	45
---------------------------------------------------------------	----

Bodó Csanád: Miféle standardok?	55
---------------------------------------	----

Borbély Anna: Pozitív nyelvészet és nyelvi változatosság – Esettanulmány az élethosszig tartó tévhitekről és ezek nyelvhasználati következményeiről –	67
-------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------	----

Karmacsi Zoltán: Etnikailag vegyes házasságban nevelkedő óvodáskorú gyermekek nyelvhasználatának jellemzői Nyitra és Párkány környékén.....	89
---------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------	----

Sebők Szilárd: Fogalmazásmód-változások a terminushasználatban (egy szövegen belül)	101
----------------------------------------------------------------------------------------------	-----

Simon Szabolcs: Nyelvi változók a szlovákiai magyar írott nyelvváltozatokban – értelmiségi adatközlők körében végzett felmérés	115
--------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------	-----

Sólyom Réka: Neologizmusok a mai magyarnyelv-használatban: tendenciák és jellemzők	129
---------------------------------------------------------------------------------------------	-----

Wirt Patrícia: A köznyelvi <i>e ~ ö</i> váltakozást mutató morfémák	141
Csernicskó István: A magyar (nyelv)politika és a ruszin sztenderd Kárpátalján, 1939–1944	153

NYELVEK ÉS STANDARDOK

Gueorgui Armianov: Slang terminology – old problems and new solutions	167
Kovács Magdolna: A standard/sztenderd kérdése egy kétnyelvű szótár munkálatai kapcsán	181
Aleksander Yegorov – Salánki Zsuzsa: Udmurt gyermeknyelv: hallhatunk még ilyet? Nyelvelsajátítás és nyelvi veszélyeztettség a sztenderd tükrében	191
Kozmács István: Az udmurt sajtónyelv és a sztenderd Az udmurt sztenderd nyelvváltozat kialakulása és mai változásai	201
Pusztay János: Terminológia – anyanyelvű iskola – nyelvmentés	217
Uhrin Erzsébet: A sztenderd változat a magyarországi szlovák nyelvhasználatban	223
Vígh-Szabó Melinda: Széttartó folyamatok az észti nyelvben – nyelvjárási törekvések az önálló nyelvi státuszra	233
Névmutató.....	243
Tárgymutató	247
A kötet szerzői	251
Contents	253

A MAGYAR (NYELV)POLITIKA ÉS A RUSZIN SZTENDERD KÁRPÁTALJÁN, 1939–1944

CSERNICKÓ ISTVÁN

1. Ukrajnában egyes kutatók a ruszin mozgalmat egyértelműen politikai indíttatásúnak (Balega 2003, 2010, Majboroda 1999, Misanics 1999, Musinka 2010, Pancsuk 1995, Pipas 2011), a ruszinok törekvéseit Ukrajna integritását fenyegető szeparatizmusnak (pl. Misanics 1999, Zan 2010, Szavojszka 2011: 291, Pipas 2012), a ruszinokat pedig pszeudokisebbségnek tekintik (pl. Nahorna 2008: 310, Marcsuk 2011). Akadnak elemzők, akik „a ruszin nacionalizmus visszatéréseként” mutatják be az 1980-as évek végének, 1990-es évek elejének időszakát (pl. Smith 1997), továbbá a perifériális, provinciális nacionalizmus megnyilvánulásaként (Majboroda 1999), illetve potenciális konfliktusforrásként értékelik a feléledő ruszin identitást (Pancsuk 1995, Nahorna 2008: 310, 2011: 230, Szavojszka 2011: 285–300). Olyan állásponttal is találkozhatunk, mely a ruszin mozgalom mögött az Egyesült Államok, Oroszország, Szlovákia és/vagy Magyarország összeesküvő politikáját fedezi fel (Balega 2010: 139, Szavojszka 2011: 289, Pipas 2012). Ebben a kontextusban nem érdektelen megvizsgálni, van-e bármilyen alapja annak az ukrán félelemnek, hogy Magyarországnak érdeke (lett volna) a ruszin identitás támogatása.

2. A nemzetközi politikai események alakulása révén a mai Kárpátalja déli, síkvidéki, magyar többségű sávja az 1938. november 2-i első bécsi döntés, a jóval nagyobb kiterjedésű, nagyrészt ruszinok lakta északi és keleti része pedig 1939. március közepén katonai hadművelet eredményeként ismét Magyarországhoz került. A szláv többségű vidékeket nem kapcsolták be a magyar vármegyrendszerbe, hanem egy speciális terület, az Ungvár székhellyel létrehozott Kárpátaljai Kormányzói Biztosság egyesítette azokat. A közigazgatási egység élén a kormányzói biztos állt miniszteri hatáskörrel (Fedinec–Vehes szerk. 2010).

A régió közigazgatásának rendezéséről szóló 1939. évi 6200. számú miniszterelnöki rendeletet a kormány 1939. május 23-i ülésén fogadták el¹. Ez az eredetileg ideiglenesnek szánt rendelet volt Kárpátalja közigazgatásának jogi alapja egészen 1944 tavaszáig. Ez vezette be a régió hivatalos kétnyelvűségét. A dokumentum 11. § (1) pontja szerint „a kárpátaljai területen az állam hivatalos nyelve a magyar és a

¹ Szövegét közli Fedinec 2004: 528–534.

magyar-orosz” (azaz a ruszin/ukrán). A (2) bekezdés kinyilvánítja, hogy „A törvényt hiteles fordításban magyar-orosz nyelven is ki kell adni”. A hivatalos kétnyelvűséget megerősíti az 5800/1939. és a 18136/1939. számú miniszterelnöki rendelet is.

A 6200/1939. sz. rendelet előírja, hogy a hivatalokhoz, állami szervekhez magyar-orosz nyelven is lehet fordulni, s ilyen esetben a választ ezen a nyelven kell kiadni. A dokumentum azt is lehetővé tette, hogy a régió lakosai nemcsak a helyi, hanem a központi államhatalmi szervekhez is anyanyelvükön nyújthatták be beadványaikat (Vasas 2000).

Az állami közhivatalok nevét magyar és magyar-orosz nyelven is fel kellett tüntetni Kárpátalján, a hivatali helyiségekben kétnyelvű feliratokat, eligazító táblákat és hirdetőmenyeket kellett kitenni. Az utcanevek, köztéri feliratok többsége szintén kétnyelvű volt. A hivatalos kétnyelvűség az igazságszolgáltatásra, a bíróságokra és a csendőrségre is kiterjedt. Az 1939. augusztus 2-án kiadott 18136/1939. számú miniszterelnöki rendelet kimondta, hogy a régióban az állami hivatalok alkalmazottai a szóbeli érintkezésben kötelesek a magyar-orosz nyelvet használni, ha az ügyfél ezen a nyelven fordul hozzájuk, s el kell fogadniuk az ilyen nyelven megfogalmazott beadványokat is, minden hivatalos nyomtatványnak, űrlapnak kétnyelvűnek kell lennie. Ennek érdekében 1939 júliusában mindössze három hét alatt sok ezres példányszámban 68 különböző űrlap és formanyomtatvány kétnyelvű (magyar és magyar-orosz) változata készült el (Botlik 2011: 28). 1939. július 29-étől adták ki hetente, vasárnaponként a helyi közigazgatás hivatalos, kétnyelvű lapját *Kárpátaljai Közlöny/ Подкарпатський Вѣстник* címmel. A kormányzói biztos hivatala mellett külön fordítói irodát hoztak létre, amely rövid idő alatt valamennyi hivatali formanyomtatványnak, űrlapnak elkészítette a kétnyelvű változatát. Kétnyelvű hivatalos és postai bélyegzők, vasúti menetrendek is készültek.

A ruszinok számára biztosított nemzetiségi, nyelvi és kulturális jogok mellett azonban a magyar szupremáciát is egyértelművé tette a kormányzat. A magyar történeti hagyományokba szervesen illeszkedő (lásd Gyurgyák 2007) elmélet szerint „az állam- és nemzetvezetésre történelmi, földrajzi, többségi és minden egyéb jogon, mint legidősebb testvér, a magyar jogosult” (Kozma 1942: 200).

3. A hivatali kétnyelvűség bevezetése ismét a felszínre hozta a helyi szláv értelmiséget hosszú ideje megosztó nyelvi kérdést: a hatóságoknak dönteniük kellett arról, hogy mit tekintenek a magyar mellett a régió második államnyelvének: a (nagy) orosz vagy az ukrán (kisorosz) nyelvet, esetleg egy, a helyi szláv nyelvjárásokra alapozott sztenderd változatot. A vidék Csehszlovákiához tartozása idején (1919–1939) egymással vetélkedő három nyelvi irányzat közül közvetlenül 1939 előtt az ukranofilek kerültek fölénybe. A magyar hatóságok azonban a saját kezükbe vették a nyelvi kérdés rendezését a régióban. A magyar nyelvpolitika a régió három nyelvi irányzata közül egyértelműen a ruszint támogatta, túrta a nagyorosz irányt, s gyakorlatilag tiltotta az ukrán nyelvi vonalat. „A magyar kormányzat politikai okokból

természeteszerűleg az ukranizáló gondolat ellen van” – írta Kozma Miklós, aki 1940. szeptember 12-étől 1941. december 7-i haláláig volt a régió kormányzói biztosa (közli Brenzovics szerk. 2009: 254).

A magyar kormányzat minden kétséget kizáróan a ruszin irányzatot támogatta. A magyar nemzetiség- és nyelvpolitika célja az önálló ruszin nép megteremtése volt. Kozma kormányzói biztos egy 1941. évi beszédében kijelentette: „a Kárpátalján élő ruszin nép nem nagyorosz, nem ukrán, hanem tisztán és kizárólag ruszin” (idézi Fedinec 2002: 373). Kozma *A ruszinszkói kérdés* címmel 1938-ban írott kéziratában arra is megtaláljuk a választ, mi célból tartotta kívánatosnak és támogatta Magyarországot az önálló ruszin nép gondolatát:

„A ruszin–magyar kapcsolat bástyát és védelmet jelent az orthodox és pánszláv politikai nyomás ellen, életképessé teszi Ruszinszkót és erősebbé Magyarországot. (...) A pánszláv gondolattal szemben alkalmazott divide et impera elv egyenest megkívánja, hogy a nem ukrán ruszin nép ne csatoltassék egy újonnan alakítandó Ukrajnához, mert a Kárpátoktól délre fekvő földrajzi helyzetre való tekintettel ennek a hatszázezres kis népnek és területnek Ukrajnához való csatolása a kezdő állami életét élő Ukrajnát azonnal hatalmas és a Duna völgyébe belejátszó európai tényezővé tenné” (idézi Botlik 2005: 59).

Kozma *Az ukrán kérdés Kárpátalján* című munkájában ezt olvashatjuk:

„Magyarországnak nem érdeke semmiféle divergáló politika, tehát a kárpátaljai rutén népet, mely történelmi, földrajzi és vallási okokból külön-élő kisebb népcsoport, nem akarja sem nagyorosz, sem ukrán irányban fejleszteni, mert mindkét irány politikailag egyaránt a határon túlra tendál. Földrajzi adottságok, gazdasági érdekek, valamint az a körülmény, hogy az északi szláv népek közül a lengyel mellett a rutén nép az, amely katolicizmusa révén teljesen nyugati orientációjúvá lett, meg akarja tartani különálló népi és vallási mivoltában, úgyhogy jövőjét és boldogságát a Kárpátoktól délre keresse” (közli Brenzovics szerk. 2009: 248–249).

A kérdés nemzetközi politikai háttérének elemzése során a szerző megállapítja, hogy a Monarchia Galíciában és Bukovinában az ukrán irányzatot erősítette az orosz hatás gyengítésére, s ezt a vonalat erősítették a csehek is Lengyelországgal szemben, de a náci Németország is az ukrán gondolatot támogatta az oroszok, azaz a Szovjetunió ellenében. Szerinte Szlovákia – talán német hatásra, illetőleg mert a kelet-szlovákiai ruszinság jelenléte miatt attól tart, hogy esetleg sor kerülhet arra, hogy Kárpátalja nyugati határainak kiterjesztésével ezek a ruszin régiók egyesülnek – „a szlovák területen élő rutén szórványokat elszlovákosítani, a rutén tömegeket

pedig elukránosítani akarja”. A Vatikán is az ukránosítás vonalát követte, abból a hitből kiindulva, hogy a görögkeleti (ortodox) ukrán milliók katolizálhatók. Magyarország és Lengyelország ezzel szemben veszélyesnek, saját érdekeivel ellentétesnek tekinti az ukrán eszmét mint „mindkettejük számára bomlasztó” irányzatot. A csehek, illetve az osztrákok és németek ukránosítási törekvései között a fő különbséget abban látja Kozma, hogy előbbiek Kárpátaljára is kiterjesztették ez irányú politikájukat, utóbbiak viszont csupán a Kárpátok túloldalára (lásd Brenzovics szerk. 2009: 251–253).

A térség szláv népekkel kapcsolatos politikájának helyzetelemzése után egyértelműen jelöli ki Kozma a magyar álláspontot és érdekeket:

„Amikor Magyarország Kárpátalját visszacsatolta, a kárpátaljai politikában természetzerűleg változásnak kellett bekövetkeznie. Ez a változás nem lehetett más, mint folytatása a sok száz éves múltnak, amely egyedül vette tekintetbe a rutén népi érdeket és öncélúságát. Ez az álláspont pedig az, hogy a rutén nép nem nagyorosz és nem ukrán, öncélú, bár kisszámú, de önálló vallással, népi érdekekkel bíró, nyugat felé orientált egyházi kapcsolatú szláv nép, amelynek egyetlen érdeke, hogy önmaga népi érdekeit kifejelesztve tényező maradhasson. Mihelyt ukrán vagy nagyorosz, eltűnik egy nagy tengerben és népi léte megszűnik. E népi érdeke teljesen fedi a magyar politikai érdeket, mert ez a pont a rutén népet a Kárpátok koszorúján belül Magyarországhoz csatolva tartja anélkül, hogy egyéniségéből, vallásából, nyugati orientációjából kivetkőztetné” (közli Brenzovics szerk. 2009: 251).

A magyar állami érdekekkel ellentétes volna egy független Ukrajna megalakulása, vallja a kor nemzetközi politikájában és a diplomáciában is otthonosan mozgó Kozma, hiszen egy független ukrán nemzet „30 millión felüli tömegével befolyást gyakorol a szomszédos Kárpátaljára és azonnal vonzó hatást kezd kifejteni”. Ebben a helyzetben a magyar kormányzat elvileg a nagyorosz irányt is támogathatná, veti fel a lehetőséget az elemző, majd el is veti ezt az utat.

„A magyar kormány a Szent István-i állameszme, a rutén nép és a görög katolikus vallás érdekében egyaránt azt a politikát igyekszik csinálni, hogy a rutén nép eredeti önállóságában és vallásában megmaradjon, és ami pravoszlávia itt kialakult, azt visszaterelje a görög katolikus egyház kebelébe. Ennek a gondolatnak és keresztülvitelének legnagyobb ellensége az ukrán politika” (közli Brenzovics szerk. 2009: 254).

A vidéken többségben lévő szláv népesség megnevezésének kérdése is a magyar nemzetpolitika céljait szolgálta. Egyed István, Teleki Pálnak a kárpátaljai vajdaság

ügyeinek kézben tartásával megbízott jogásza így foglalta össze a kérdéssel kapcsolatban összehívott miniszterelnökségi üléseken a népnévvel kapcsolatban elhangzott véleményeket:

„A világháború előtt és alatt általában a rutén elnevezés volt a hivatalos. A[z 1918. évi X., Ruszka Krajna létrehozásáról szóló] néptörvény 'ruszin (rutén)' megjelölést használ. A cseh-szlovák uralom alatt jött szokásba az orosz, kisorosz szóhasználat, de újabban az ukrán elnevezést is be akarják csempészni. [...] A nép elnevezés szempontjából a nemzetközi helyzetnek is jelentősége lehet. Amiképpen már csak Lengyelországra való tekintettel is, vagy egy esetleg létesülő Ukrajna miatt nem lenne kívánatos az ukrán szó használata, – véleményem szerint éppúgy megfontolandó az orosz szónak valamilyen változatban való alkalmazása is. Nekünk azt kell kidomborítani, hogy ez a nép egy teljesen külön nyelvet beszélő, más népektől független nép, s ebből a szempontból a háború előtti rutén elnevezésnek sok előnye van; rutének ti. más országokban nincsenek. A magyar-orosz elnevezés viszont a magyar néppel való testvériséget juttatja kifejezésre.”

Egyed hozzátette azt is:

„Ez a kérdés is tulajdonképpen el van döntve. Az 1939/VI. tc. ugyan csak Kárpátalja lakosairól beszél, de a 6.200/1939. M.E. rendelet már a magyar-orosz elnevezést használja.”²

4. A ruszin nép önállóságának megteremtésében kiemelt szerep jutott az önálló ruszin sztenderd kodifikálásának. Ennek jegyében fogalmazódott meg egy új ruszin grammatika kidolgozása, mely alapjául szolgálhat a nyelvi sztenderdizációnak és kodifikációnak.

1940 nyarán Ungváron, a kormányzói biztosság kiadásában jelent meg a fentebb vázolt célokat szolgálni hivatott nyelvtan *Грамматика угорусского языка для средних учебных заведений*³ [Magyarorosz nyelvtan a középszintű oktatási intézmények számára] címmel. Szerkesztőbizottságát Ilniczky Sándor, Perényi Zsigmond akkori kormányzói biztos főtanácsadója vezette. Perényi Teleki miniszterelnöknek írott levelében úgy vélte, a grammatika „egyrészt megszünteti a két évtized óta tartó kárpátaljai nyelvi harcot (melyet a cseh kormány sokszor mesterségesen szított), s így ruténjeinknek lehetőséget ad arra, hogy a maguk

² Egyed-iratok. Magyar Tudományos Akadémia Kézirattár. Ms 10734/23.

³ *Грамматика угорусского языка для средних учебных заведений*. Ungvár: Kárpátaljai Területi Kormányzói Biztosi Hivatal, 1940. 114 old.

anyanyelvét egységesen fejlesszék tovább, másrészt akadályt emel a külföldi (ukrán, nagyoroszi) nyelvek használata következtében érezhető elidegenedő hatásnak is” (idézi Marina 1977/1999: 144; lásd még Botlik 2005: 37). A nyelvtan használata az 1940. augusztus 20-i 8888/1940. sz. rendelet alapján az 1940–1941. tanévtől kezdve kötelezővé vált a kárpátaljai oktatási intézményekben (lásd Káprály szerk. 2010: 133).

A számos szakmai kritikát kapott grammatika (Moser 2011) azonban sem a sztenderdizáció és kodifikáció, sem pedig az iskolai nyelvoktatás problémáit nem oldotta meg. Ezért gyorsan egy újabb ruszini nyelvtan látott napvilágot.

1941-ben jelent meg Harajda János *Грамматика руського языка*⁴ [A ruszini nyelv grammatikája] című munkája. A 143 nyomtatott oldal terjedelmű kötet nem teljes leíró nyelvtan, és nem is oktatási célú tankönyv. Hiányzik belőle egyes nyelvi szintek (például a szóképzés) tárgyalása, szinte teljesen kimaradt belőle a helyesírás szabályozása. Megjelenését követően a Harajda által kidolgozott nyelvtan szolgált alapjául a Kárpátalján ruszini nyelven készülő hivatali szövegeknek, ezt vették figyelembe, amikor a *Kárpátaljai Közöny* számára készítettek fordításokat. Ez a grammatika volt a nyelvi mintája a korszakban ruszini nyelven megjelenő lapok és folyóiratok többségének is, azaz a gyakorlatban mégis mintaadóvá vált, mondhatni kodifikált egy ruszini sztenderdet (Pop 2001: 428).

A ruszini sztenderdizáció politikai súlyát jelzi, hogy Kozma kormányzói biztos személyes odafigyelésével tüntette ki Harajda nyelvtanának elkészülését. Az ő nyomtatékos javaslatára került be a ruszini ábécébe egy újabb, 34. betű: a „ѣ” [їор] (Oficinszkij 2010: 180). Dzendzelivszkij (1993: 151–152) szerint Harajda egykori közeli munkatársa, a később az ungvári egyetem oktatójaként dolgozó M. Lelekacs a korabeli események szemtanújaként számolt be arról, hogy a nyelvtan előkészületeinek során Kozma arról érdeklődött, nem fog-e túlzottan hasonlítani ez a grammatika az orosz vagy ukrán nyelvtanra. Ennek kapcsán a kormányzói biztos azt is megkérdezte, megvan-e a keménységet jelölő „ѣ” írásjel a modern orosz, illetve ukrán helyesírásban, s miután nemleges választ kapott, javasolta ennek bevezetését a ruszini ortográfiába. Mindez jól jelzi, hogy a ruszini sztenderd kodifikálása nem nyelvi, hanem (nyelv)politikai kérdés volt.

A kormányzói biztos külön rendeletben tette kötelezővé a Harajda-féle új nyelvtan használatát, az oktatásban pedig a vallás- és közoktatásügyi miniszter 1941. évi 27300. számú rendelete tette hivatalossá.

A ruszini nép és nyelv önállóságának megteremtése volt a kiemelt célja a magyar állam erkölcsi, politikai és pénzügyi támogatását mindvégig élvező, 1941.

⁴ Иванъ Гарайда (Harajda János): *Грамматика руського языка*. Ungvár: Kárpátaljai Tudományos Társaság, 1941. 143 old. A nyelvtan reprint változatát Ivan Petróczy szerkesztésében és előszavával, a régió politikai életében jelentős szerepet betöltő Ivan Baloga támogatásával ötezer példányban újra kiadták 2009-ben Ungváron.

január 26-án Ungváron, a kormányzósági palota közgyűlési termében alapított Kárpátaljai Tudományos Társaságnak (Подкарпатське Товариство Наукъ). A Tudományos Társaság (KTT) feladatairól Kozma így írt 1941. január 11-én Telekinek címzett levelében: „a Szent István-i állameszme jegyében nem fogadható el kifelé paternáló sem ukrán, sem nagyorosz mozgalom, és a magyar állameszme a rutén népi eszmét fedi, sőt annak egyetlen biztosítéka, és éppen ezért a rutén népi gondolat fejlesztendő ki. Ezt lesz hivatva szolgálni a tudományos társaság is, de előre hangsúlyozom, hogy a kérdés a lehető legnehezebb, mert a mai rutén intelligencia vagy ukránul, vagy nagyoroszul ír, a nép előtt tulajdonképpen érthetetlen nyelven, és attól nehezen akar megválni”⁵.

Bonkáló Sándor (1941/1995: 28) így kezdi a KTT folyóiratának első számában *A ruszin irodalmi nyelv* címmel közölt tanulmányát:

„A ruszin irodalmi nyelv kérdésének megoldása a Kárpátaljai Tudományos Társaság egyik legsürgősebb és egyben legnehezebb feladata.”

A Társaság alakuló ülésén Kozma kijelentette: a testület feladata „a ruténség önálló, népi gondolatának, népi öncélúságának, sajátos kultúrájának és nyelvének szolgálata nyílt és egyenes úton, politikai és kulturális mellék-célok nélkül”⁶.

Hogy milyen kiemelt célnak tekintette a ruszin nyelv kodifikálását és elterjesztését a korabeli magyar hatalom, jelzi az a Kozma Miklós kérésére kiadott kormányrendelet, melynek alapján az ungvári ügyészség jogot kapott a nem magyar nyelvű kárpátaljai sajtó előzetes ellenőrzésére. A rendelet indoklása szerint

„Kárpátalja területén a Magyarországtól való elszakadást célzó törekvések nyelvi harc formájában jelentkeznek, az egységes rutén nyelv érvényesülése pedig csak a sajtóellenőrzésnek egy kézben való egyesítése útján biztosítható” (idézi Brenzovics 2010: 110).

5. A „Ruszin: nyelv vagy nyelvjárás?” kérdés gyakorlatilag egyet jelent azzal, hogy „Milyen sztenderd változatot használjanak a (kárpátaljai) szlávok?”, vagy azzal, hogy „Melyik autonóm sztenderd dialektus heteronóm változatai a kárpátaljai szláv nyelvváltozatok?” Nincsenek azonban egyértelmű tudományos kritériumok annak meghatározására, hogy valami önálló nyelv vagy csupán egy másik nyelv nyelvjárás-

⁵ A levelet közli Brenzovics szerk. (2009), az idézett rész a 268. oldalon található.

⁶ A kormányzói biztos beszéde megjelent a *Зоря-Нагір'я* című folyóirat 1941. évi 1–2. számában (6–14. old.). Ruszin nyelven közli Káprály szerk. (2002: 151–156). A KTT alakuló üléséről készített jegyzőkönyvet lásd a *Зоря-Нагір'я* című folyóirat 1941. évi 1–2. számában (180–184. old.), valamint ruszin és magyar nyelven közli Káprály szerk. (2002: 142–146, ill. 147–150).

sa. „Annak eldöntése, hogy egy nyelvváltozat nyelv-e vagy sem (szemben a nyelvjárással), egyáltalán nem kizárólag nyelvészeti dolog” – írja Trudgill (2010: 129). Az sem döntő érv két vitatott nyelvváltozat hovatarozásának megítélésében, hogy mennyire állnak közel egymáshoz nyelvi rendszerük és szókészletük alapján (Bartha 1999: 14).

Ezekre a kérdésre a választ nem nyelvészeti, hanem politikai érveket sorakoztatva lehet csupán megtalálni. Amint láthattuk, az 1938 őszen részben, 1939 tavaszán teljesen Magyarországhoz visszakerült régióban a magyar politikai elit – saját érdekeinek megfelelően – egyértelmű választ adott a kérdésre. Az állami nyelvpolitika legfontosabb célkitűzése geopolitikai céloknak volt alárendelve. A ruszin nemzetiségi és nyelvi önállóság támogatása révén Budapest mind az alakulóban lévő ukrán államtól, mind pedig a közeledő szovjet-orosz bolszevizmustól igyekezett távolítani a vidék szláv lakosságát, és a számukra biztosított nemzetiségi és nyelvi jogok, az állami támogatással fejlődésnek indult kulturális és tudományos élet egyaránt azt hivatott szolgálni, hogy a régiót Magyarországon belül tartsa. A ruszin irányzat támogatása és a ruszin sztenderd dialektus kidolgozásának elősegítése egyértelműen ennek az állampolitikai célnak az elérésre irányult.

Garvin (1998: 95–96) szerint

„A sztenderd azon funkciója, melyben egy beszélőközösség elkülönülő azonosságtudatát jelöli ki, egyértelműen fontos – saját sztenderd nyelvének kifejlesztésével a nyelvjárási közösség állapotából a nyelvközösség állapotába kerül, így különböztetve meg magát egy másik nyelvközösségtől, amely esetleg rokon és/vagy politikailag domináns. (...) A sztenderd elkülönítő funkciója gyakran kapcsolódik az autonómiára vagy függetlenségre irányuló politikai törekvésekhez”.

A bemutatott esetben azonban sokkal kevésbé érhető tetten a kis szláv közösség saját nyelvének sztenderdizálására irányuló törekvések, mint a magyar politikai szándékok.

A második világháborút követően a szovjet és az ukrán politikum a magyar válasszal szemben foglalt állást a kérdésben, és az ukrán identitást támogatva a kárpátaljai szláv nyelvváltozatokat az ukrán sztenderd heteronóm dialektusaiként kezelte (Cserniczkó 2013). Ezt figyelembe véve és a fentiek ismeretében nem lepődhetünk meg azon, hogy egyes ukrán elemzők szerint a ruszin mozgalom mögött a magyar politikai érdekek is meg jelen(het)nek Kárpátalján.

Hivatkozások

Balega, Jurij (Балега Юрій) 2003. *Політичне русинство і будівництво української держави*. Ужгород: Гражда.

- Balega, Jurij (Балега Юрій) 2010. *Політичне русинство, або Фенцико-Бродіівські привиди на Закарпатті*. Ужгород: Гражда.
- Bartha Csilla 1999. *A kétnyelvűség alapkérdései. Beszélők és közösségek*. Budapest: Nemzeti Tankönyvkiadó.
- Bonkáló Sándor 1941/1995. A ruszin irodalmi nyelv. In: Csatáry György szerk. *ЗОРЯ/HAJNAL. A Kárpátaljai Tudományos Társaság (1941–1944)*. Beregszász–Budapest: Hatodik Síp Alapítvány. 28–34.
- Botlik József 2005. *Közigazgatás és nemzetiségi politika Kárpátalján. II. kötet*. Nyíregyháza: Nyíregyházi Főiskola Ukrán és Ruszin Filológiai Tanszéke.
- Botlik József 2011. Ruszin vagy ukrán? Bródy András és Volosin Ágoston/Avgusztin politikai pályájának összevetése. In: Zubánics László szerk. *Magyar–ukrán közös múlt és jelen: összekötő és elválasztó „fehér foltok”*. Beregszász–Ungvár: KMMI – Intermix Kiadó. 13–34.
- Brenzovics László 2010. *Nemzetiségi politika a visszacsatolt Kárpátalján 1939–1944*. Ungvár: Kárpátaljai Magyar Kulturális Szövetség.
- Brenzovics László szerk. 2009. *Kozma Miklós: A visszacsatolt Kárpátalja. Napló*. Ungvár: KMKSZ.
- Cserniczkó István 2013. *Államok, nyelvek, államnyelvek. Nyelvpolitika a mai Kárpátalja területén (1876–2010)*. Budapest: Gondolat Kiadó.
- Dzendingelivszkij, Jozsip (Дзєндзелівський Й.) 1993. I. A. Гарайда як філолог і громадський діяч. In: Б. Галас ред. *Українська мова на Закарпатті у минулому і сьогодні*. Ужгород: Патент. 142–156.
- Fedinec Csilla 2002. *A kárpátaljai magyarság történeti kronológiája 1918–1944*. Galánta–Dunaszerdahely: Fórum Intézet – Lilium Aurum Könyvkiadó.
- Fedinec Csilla 2004. *Iratok a kárpátaljai magyarság történetéhez 1918–1944. Törvények, rendeletek, kisebbségi programok, nyilatkozatok*. Somorja–Dunaszerdahely: Fórum Kisebbségkutató Intézet – Lilium Aurum Könyvkiadó.
- Fedinec Csilla–Vehes, Mikola főszerk. 2010. *Kárpátalja 1919–2009: történelem, politika, kultúra*. Budapest: Argumentum–MTA Etnikai-nemzeti Kisebbségkutató Intézete.
- Garvin, Paul 1998. A nyelvi sztenderdizáció. In: Tolcsvai Nagy Gábor szerk. *Nyelvi tervezés*. Budapest: Universitas Kiadó. 87–99.
- Gyurgyák János 2007. *Ezzé lett magyar hazátok. A magyar nemzeteszme és nacionalizmus története*. Budapest: Osiris.
- Káprály, Mihály (Капраль Михаил) szerk. 2002. *Kárpátaljai Tudományos Társaság. Kiadványok: 1941–1944*. Nyíregyháza: Nyíregyházi Főiskola Ukrán és Ruszin Filológiai Tanszéke.
- Káprály, Mihály (Капраль Михаил) szerk. 2010. *Русинський дайджест 1939–1944. III/1. Кроніка. Тексти з ужгородських новинок „Нова Недбля” и „Карпатска Недбля” 1939–1941 гг.* Nyíregyháza: Nyíregyházi Főiskola Ukrán és Ruszin Filológiai Tanszéke.

- Kozma Miklós 1942. *Beszédek, cikkek, előadások, nyilatkozatok 1940–1941*. Budapest: a szerző kiadása.
- Majboroda, Olekszandr (Майборода Олександр) 1999. *Політичне русинство: Закарпатська версія периферійного націоналізму*. Київ: НаУКМА.
- Marczuk, Natalija (Марчук Наталія) 2011. Історичні умови та особливості формування етнокультурної самосвідомості русинів Закарпаття в радянську добу. *Вісник Прикарпатського університету. Політологія* 4–5: 129–136.
- Marina Gyula 1977/1999. *Ruténsors – Kárpátalja végzete*. Nagyszőlős: Kárpátaljai Magyar Kulturális Szövetség.
- Misanics, Oleksza (Мишанич Олекса) 1999. *Політичне русинство: історія і сучасність. Ідейні джерела закарпатського регіонального сепаратизму*. Київ: Обереги.
- Moser, Michael (Мозер Міхаель) 2011. Прощання з українством: декілька завваг про мовну історію русинів за влади Міклоша Гортія. *Humaniora: Slavica Tartuensia* IX: 231–251.
- Musinka, M. (Мушинка М.) 2010. Політичне русинство на сучасному етапі. *Персонал* 1: 101–109.
- Nahorna, Larisza (Нагорна Лариса) 2008. *Регіональна ідентичність: український контекст*. Київ: Інститут політичних і етнонаціональних досліджень імені І. Ф. Кураса НАН України.
- Nahorna, Larisza (Нагорна Лариса) 2011. *Соціокультурна ідентичність: пастки ціннісних розмежувань*. Київ: Інститут політичних і етнонаціональних досліджень імені І. Ф. Кураса НАН України.
- Oficinskij, Roman 2010. Etnikai-kulturális összefüggések. In: Fedinec Csilla és Mikola Vehes főszerk. *Kárpátalja 1919–2009: történelem, politika, kultúra*. Budapest: Argumentum–MTA Etnikai-nemzeti Kisebbségkutató Intézete. 178–184.
- Ranczuk, Maj (Панчук Май) 1995. Політичне русинство в Україні. *Політична думка* 2–3 (6): 116–123.
- Pipas, Volodimir (Піпаш Володимир) 2011. Політичний підтекст русинського питання. *Регіоналістика* 1: 36–38.
- Pipas, Volodimir (Піпаш Володимир) 2012. Політичний підтекст „русинського питання” на Закарпатті. *Закарпаття онлайн* 2012. február 2. <http://zakarpattya.net.ua/Blogs/92501-Politychnyi-pidtekst-rusynskoho-pytannia-na-Zakarpatti>
- Pop, Ivan (Поп Иван) 2001. *Энциклопедия Подкарпатской Руси*. Ужгород: Издательство В. Падяка.
- Smith, Raymond A. 1997. Indigenous and Diaspora Elites and the Return of Carpatho-Ruthenian Nationalism, 1989–1992. *Harvard Ukrainian Studies* Vol. XXI/1–2: 141–160.

- Szavojszka, Szvitlana (Савойська Світлана) 2011. *Мовно-політичний сепаратизм як фактор дестабілізації єдності українського суспільства в умовах пострадянської трансформації*. Київ: ВЦ „Просвіта”.
- Trudgill, Peter 2010. A nyelvi kisebbségek Ausbau és Abstand szociolingvisztikája. In: Csernicskó István–Fedinec Csilla–Tarnóczy Mariann–Vančóné Kremmer Ildikó szerk. *Utazás a magyar nyelv körül: írások Kontra Miklós tiszteletére*. Budapest: Tinta Könyvkiadó. 129–134.
- Vasas Géza 2000. A ruszin autonómia válaszútjain – 1939. március-szeptember. *Aetas* 2000/4: 64–87.
- Zan, Mihajlo 2010. Etnikai folyamatok Kárpátalján. In: Fedinec Csilla–Mikola Vehes főszerk. *Kárpátalja 1919–2009: történelem, politika, kultúra*. Budapest: Argumentum–MTA Etnikai-nemzeti Kisebbségkutató Intézete. 441–448.

A KÖTET SZERZŐI

- Armianov, Guergui (Institut national des langues et civilisations orientales, Paris/
Párizs)
- Bauko János (Nyitrai Konstantin Filozófus Egyetem, Nyitra)
- Bodó Csanád (Eötvös Lóránd Tudományegyetem, Budapest)
- Büky László (Szegei Tudományegyetem, Szeged)
- Borbély Anna (MTA Nyelvtudományi Intézet, Budapest)
- Csenicskó István (II. Rákóczi Ferenc Kárpátaljai Magyar Főiskola, Beregszász)
- Karmacs Zoltán (II. Rákóczi Ferenc Kárpátaljai Magyar Főiskola, Beregszász)
- Kovács Magdolna (Helsingin yliopisto, Helsinki)
- Kozmács István (Szegei Tudományegyetem, Szeged/Nyitrai Konstantin Filozófus
Egyetem, Nyitra)
- Lanstyák István (Pozsonyi Comenius Egyetem, Pozsony)
- Pusztay János (Nyugat-magyarországi Egyetem, Szombathely/Nyitrai Konstantin
Filozófus Egyetem, Nyitra)
- Salánki Zsuzsa (Eötvös Loránd Tudományegyetem, Budapest)
- Sebők Szilárd (Pozsonyi Comenius Egyetem, Pozsony)
- Simon Szabolcs (Selye János Egyetem, Komárom, Szlovákia)
- Sólyom Réka (Károli Gáspár Református Egyetem, Budapest)
- Uhrin Erzsébet (Országos Szlovák Önkormányzat Kutatóintézete, Békéscsaba)
- Vígh-Szabó Melinda (Pannon Egyetem, Veszprém)
- Wirt Patrícia (Szegei Tudományegyetem, Szeged)
- Yegorov, Aleksander (Orosz Tudományos Akadémia Udmurt Történeti, Nyelv- és
Irodalomtudományi Intézete, Izsevszk)

CONTENTS

Foreword.....	7
---------------	---

PLENARY TALKS

Lanstyák, István: Standardization	13
-----------------------------------------	----

SANDARD OR STANDARDS

Bauko, János: The standard and bilingual proper noun use	31
----------------------------------------------------------------	----

Büky, László: The use aspects of lexical items	45
------------------------------------------------------	----

Bodó, Csanád: What standards?	55
-------------------------------------	----

Borbély, Anna: Positive linguistics and language variation: A case study on lifelong misconceptions and their language use consequences.....	67
----------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------	----

Karmacsi, Zoltán: The characteristics of language use by children growing up in ethnically mixed families in the Nitra and Sturovo areas	89
------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------	----

Sebők, Szilárd: Changes in phrasing in use of terminology (within the same text).....	101
------------------------------------------------------------------------------------------	-----

Simon, Szabolcs: Linguistic variables in written varieties of Slovakia Hungarian in a study using intellectuals as subjects.....	115
-------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------	-----

Sólyom, Réka: Neologisms in contemporary Hungarian language use: Tendencies and characteristics	129
----------------------------------------------------------------------------------------------------------	-----

Wirt, Patrícia: Morphemes involving standard e ~ ö variability.....	141
---------------------------------------------------------------------	-----

Cserniczkó, István: Hungarian (language) policy and the Rusyn standard in Subcarpathia, 1939–1944.....	153
-----------------------------------------------------------------------------------------------------------	-----

LANGUAGES AND STANDARDS

Armaianov, Gueorgui: Slang terminology: Old problems and new solutions	167
Kovács, Magdolna: The issue of “standard vs. sztenderd” in Hungarian in the work on a bilingual Hungarian dictionary	181
Yegorov, Aleksander and Salánki, Zsuzsa: Udmurt child language: Is there such a thing still? Language acquisition and language endangerment in view of the standard	191
Kozmács, István: The language of the Udmurt written media and the standard	201
Pusztay, János: Terminology, mother tongue schools and saving a language	217
Uhrin, Erzsébet: The standard variety in Slovak language use in Hungary	223
Vígh-Szabó, Melinda: Processes of divergence in the Estonian language: Attempts at achieving the status of language for regional dialects	233
Name index	243
Subject index	247
Authors of the volume	251

ANTOLÓGIA Kiadó és Nyomda Kft.
A kiadásért felel: Lezsák Sándor

Készült Lakiteleken a 2016. évben
Felelős vezető: Agócs Sándor
Megjelent 16 (A/5) ív terjedelemben
ISBN: 978 615 5428 52 4